

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13842399>

**MINTAQALAR IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA
AGLOMERATSIYA SAMARASINING TA'SIRI, NAZARIY
ASOSLARI VA METODOLOGIK QO'LLANILISHI**

G.M. Mardonova

Qarshi Xalqaro Universiteti

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada mintaqalar iqtisodiyotiga oid iqtisodiy olimlar nazariyalari va undagi aglomeratsiya samarasining tutgan o'rni, ta'siri hamda ahamiyati metodologik qo'llanishlar asosida yoritilgan.*

***Kalit so'zlar:** mintaqaviy iqtisodiyot, aglomeratsiya samarasi, innovatsiya, deglomeratsiya, urbanizatsiya, hududiy tafovutlar, megapolis.*

**IMPACT OF AGGLOMERATION EFFECT ON REGIONAL ECONOMY
DEVELOPMENT, THEORETICAL BASIS AND METHODOLOGICAL
APPLICATION**

G.M Mardonova

Karshi International University

e-mail: guzalmardonova398@gmail.com

***Abstract:** In this article, the theories of economic scientists about the economy of regions and the role, influence and importance of agglomeration in it are highlighted on the basis of methodological applications.*

***Key words:** regional economy, agglomeration effect, innovation, deagglomeration, urbanization, regional differences, megapolis.*

1. Kirish.

Mintaqalar iqtisodiyotini rivojlantirishda aglomeratsiya samarasi hozirgi va kelajakdagi tadqiqotlar uchun muhim bo‘lib qolmoqda. Ayni paytda ilmiy doiralar bu jarayonning turli jihatlarini o‘rganib, raqamli inqilob, ekologik barqarorlik va ijtimoiy notenglikka ta‘sirini tahlil qilmoqda.

Aglomeratsiya samarasi mintaqa iqtisodiyotida muhim tushunchalardan biri bo‘lib, u iqtisodiy faoliyatlarning bir joyda to‘planishi natijasida yuzaga keladigan ijobiy iqtisodiy ta‘sirlarni ifodalaydi. Aglomeratsiyalar odatda shaharlar va sanoat markazlarida sodir bo‘ladi, bu erda firmalar, ishchi kuchi, xizmatlar va infratuzilmalar bir joyga to‘plangan bo‘ladi.

2. Adabiyotlar sharhi.

Walter Isard mintaqaviy iqtisodiyotning asoschilaridan biri sifatida ko‘plab muhim ilmiy ishlarni yozgan. U iqtisodiyot, geografiya va shahar rejalashtirish kabi turli sohalar orasidagi aloqalarni o‘rganib, mintaqaviy iqtisodiyotning nazariy asoslarini rivojlantirdi. Uning quyidagi asarlari bu borada eng muhim hisoblanadi:

1. “Location and Space-Economy” (1956) – Bu asar Isardning mintaqaviy iqtisodiyotga qo‘shgan eng katta hissalaridan biri. Ushbu kitobda u mintaqaviy iqtisodiyotning asosiy tushunchalarini, jumladan, hududiy joylashuv va iqtisodiy faoliyatlarning bir makonda tashkil etilishi nazariyasini ishlab chiqadi. Bu kitob iqtisodiy faoliyatni geografik jihatdan joylashtirish va aglomeratsiyalar qanday shakllanishini tushuntiradi.

2. “Methods of Regional Analysis: An Introduction to Regional Science” (1960) – Ushbu asar mintaqaviy iqtisodiyotda analitik usullardan foydalanish bo‘yicha qo‘llanma hisoblanadi. Bu kitobda Isard mintaqalarni tahlil qilishning matematik va statistik usullarini ishlab chiqqan, bu esa mintaqaviy iqtisodiy tadqiqotlarda keng qo‘llanilgan.

3. “General Theory: Social, Political, Economic, and Regional” (1969) – Ushbu asar mintaqaviy iqtisodiyot, shuningdek, ijtimoiy va siyosiy jihatlarini qamrab oluvchi kengroq nazariyani ishlab chiqadi. Isardning bu ishi hududiy va iqtisodiy jarayonlarning o‘zaro aloqasini keng qamrovli tarzda tushuntirishga qaratilgan.

Bu manbalar Isardning mintaqaviy iqtisodiyot sohasidagi eng asosiy ishlari hisoblanadi va uning bu sohadagi ilmiy izlanishlari jahon miqyosida katta ta‘sirga ega bo‘lgan.

1-jadval

Xorijlik olimlarning mintaqaviy iqtisodiyotga oid nazariy asoslari

№	Olimlar	Mintaqaviy iqtisodiyot sohasida mintaqalar iqtisodiyotini tahlil qilishda turli nazariyalar
1	Walter Isard	Mintaqaviy iqtisodiyot va hududiy fanlar asoschilaridan biri hisoblanadi. U fanning nazariy asoslarini ishlab chiqib, hududlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarni o'rganishga katta hissa qo'shgan.
2	Alfred Marshall	Ingliz iqtisodchisi bo'lib, "lokalizatsiya" va "aglomeratsiya" tushunchalarini ishlab chiqqan. Uning ishlarida hududiy iqtisodiyot va firmalar jamlanishining iqtisodiy samaradorligi haqida nazariyalar o'rin olgan.
3	Paul Krugman	Iqtisodiyot bo'yicha Nobel mukofoti laureati bo'lib, o'zining yangi iqtisodiy geografiya nazariyasi orqali mintaqaviy iqtisodiyotdagi muhim masalalarni tadqiq qilgan. U hududlarning iqtisodiy rivojlanishida tabiiy resurslar va transport xarajatlari roliga e'tibor qaratgan.
3	John Friedmann	Uning markaz-periferiya modeli mintaqaviy iqtisodiyotda markaziy va chekka hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tengsizliklarni tushuntiradi. Ushbu model rivojlanayotgan va rivojlangan mamlakatlar orasidagi farqlarni ham o'rganishga yordam beradi.
4	Richard Florida	Mintaqaviy rivojlanishda ijodiy sinfnin ahamiyatini tadqiq qilgan. Uning "Ijodiy sinf" nazariyasi hududiy innovatsiyalar va iqtisodiy rivojlanishga ijodkorlar va tadbirkorlarning qo'shgan hissasini tahlil qiladi.

3. Tahlil va natijalar muhokamasi.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning rivojlanishi aglomeratsiya samarasiga yangi ko'rinish berdi. Masalan, yirik texnologik markazlar (masalan,

Silikon vodiysi yoki Shenzhen) aglomeratsiyaning kuchli namunalari hisoblanadi. Bu hududlarda ko'plab texnologik kompaniyalar, startaplar, tadbirkorlar va malakali ishchi kuchi bir joyga to'planib, innovatsiya va texnologik rivojlanishni tezlashtiradi.

Zamonaviy iqtisodiyotda aglomeratsiya samarasi ijtimoiy va iqtisodiy tengsizlikka olib kelishi mumkin. Yirik shaharlar va sanoat markazlarida yuqori daromadli va ishbilarmon doiralar ko'proq to'plangan, bu esa boshqa mintaqalar bilan farqlarni kuchaytiradi. Shu sababli, mintaqaviy tengsizlik va iqtisodiy o'sish muvozanati bugungi kunda muhim masala hisoblanadi.

Masalan, New York yoki London kabi global shaharlar raqamli iqtisodiyotning markazlaridan biriga aylangani uchun bu hududlarda yuqori daromadli ish o'rinlari ko'p, ammo bu shaharlar ham uy-joy narxining keskin oshishi va daromadlar orasidagi farqning kengayishi bilan bog'liq ijtimoiy masalalarga duch kelmoqda.

Shahar va sanoat markazlarida haddan tashqari jamlanish ekologik ifloslanish, transport va energiya resurslaridan foydalanish kabi masalalarni keltirib chiqaradi. Shu sababli, zamonaviy iqtisodiyotda barqaror agglomeratsiya tushunchasi rivojlanmoqda. Bu jarayonlarda yashil texnologiyalarni joriy qilish va energiya tejamkor infratuzilmani yaratish asosiy rol o'ynaydi.

Pandemiya va masofadan ishlash modelining keng tarqalishi agglomeratsiya samarasi haqida zamonaviy fikrlarni o'zgartirdi. Ilgari aglomeratsiya firmalar va ishchi kuchining jismoniy yaqinligi bilan bog'liq bo'lsa, endi raqamli texnologiyalar masofadan ishlash imkoniyatini yaratdi.

Masofadan ishlashning keng tarqalishi ishchilar va kompaniyalarga geografik jihatdan mustaqil bo'lish imkonini berdi. Shu sababli, ayrim tadqiqotchilar bu jarayon deglomeratsiyani kuchaytirishi, ya'ni firmalar va ishchilar katta shaharlardan chetga ko'chishi mumkinligini ta'kidlamoqda. Bu esa kichik shaharlar va qishloq joylarida iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashi mumkin.

Zamonaviy aglomeratsiyalar urbanizatsiya jarayonlari bilan chambarchas bog'liq. Shaharlarning o'sishi va iqtisodiy faoliyatlarning shahar markazlarida to'planishi natijasida aglomeratsiyalar shahar iqtisodiyoti va infratuzilmasini shakllantiradi. Masalan, megapolislar (masalan, Tokio yoki Mumbai) urbanizatsiya jarayonlari va global iqtisodiyotdagi aglomeratsiyaning yorqin namunasi.

Mintaqa iqtisodiyoti bo'yicha dunyo miqyosidagi statistik ma'lumotlar turli omillar, masalan, iqtisodiy o'sish, ish bilan ta'minlanish, daromadlar tengsizligi va aglomeratsiya ko'rsatkichlariga asoslangan. Quyida asosiy statistik ko'rsatkichlar keltirilgan:

Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF) 2021 yilgi ma'lumotlariga ko'ra, dunyoda **hududiy farqlar** o'rta daromadli davlatlarda mintaqalar o'rtasidagi iqtisodiy farqni keltirib chiqarmoqda, bu esa ish bilan ta'minlanish va farovonlikka ta'sir

ko'rsatmoqda. Evropa Ittifoqida, masalan, **Shveysariya** va **Bolgariya** o'rtasidagi iqtisodiy mahsulot hajmi bir ishchi uchun taxminan 3,5 baravar farq qiladi, bu esa iqtisodiy tengsizlikni ko'rsatadi.

2021 yilda Xitoyning g'arbiy va sharqiy mintaqalari o'rtasidagi farqlar davom etmoqda. G'arbiy mintaqalarning iqtisodiy o'sish sur'ati ancha past bo'lib, aholining ko'chib ketishi va resurslarning noto'g'ri taqsimlanishiga sabab bo'lmoqda.

2021 yilgi ma'lumotlarga ko'ra, Yevropada janubiy va shimoliy mintaqalar o'rtasidagi farqlar sezilarli darajada kengaygan. Shimoliy Yevropa mamlakatlarida iqtisodiy o'sish tezroq bo'lsa, janubiy Yevropada ishsizlik yuqori darajada bo'lib qolmoqda.

Aglomeratsiya samarasi, ayniqsa, yirik shaharlarda sezilarli darajada yuqori. New York, Tokio, London kabi yirik aglomeratsiya markazlari dunyo iqtisodiyotining asosiy drayverlari hisoblanadi. Ularning YaIM (yalpi ichki mahsulot) hissa qo'shishi katta bo'lib, bu mintaqalarda iqtisodiy samaradorlik yuqori.

Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF) 2021 yilgi ma'lumotlariga ko'ra, Evropa Ittifoqida, masalan, Shveysariya va Bolgariya o'rtasidagi iqtisodiy mahsulot hajmi bir ishchi uchun taxminan 3,5 baravar farq qiladi, bu esa iqtisodiy tengsizlikni ko'rsatadi.

Aglomeratsiya samarani o'rganish uchun turli xil ilmiy metodologiyalar qo'llaniladi, ular orasida sttaistik va matematik modellardan tortib empirik tahlillargacha bo'lgan keng qamrovli usullar mavjud. Quyida aglomeratsiya samarasi bilan bog'liq asosiy ilmiy tadqiqot metodologiyalari izohlangan:

2-jadval

Aglomeratsiya samarasining metodologik qo'llanilishi

№	Agglomeratsiya samarasi	Metodologiya	Qo'llanishi
1	Aholi zichligi va iqtisodiy faoliyat ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlik (Cross-sectional analysis)	Bu usul bir vaqtning o'zida turli mintaqalarning iqtisodiy ko'rsatkichlarini (masalan, Yalpi Ichki Mahsulot (YaIM), bandlik darajasi, sanoat ishlab chiqarishi) va aholi zichligini taqqoslashga asoslanadi. Aglomeratsiya samarasi natijasida hosil bo'lgan iqtisodiy foyda darajasini aniqlashga imkon beradi.	Aholi zich joylashgan hududlar va past zichlikdagi hududlarning iqtisodiy samaradorligi, mehnat unumdorligi, innovatsiyalar miqdorini taqqoslashda ishlatiladi. Aglomeratsiya ko'pincha yuqori aholi zichligi va iqtisodiy faoliyatning yaqinligi tufayli samaradorlik oshishini ko'rsatadi.

2	Kafolatlangan modellar (Fixed Effects Models)	Ushbu metodologiya vaqt o'tishi bilan o'zgarishlar bo'yicha tahlil qilishni maqsad qilgan. Mintaqalarning individual xususiyatlarini inobatga olib, aglomeratsiyaning mintaqaviy iqtisodiyotga ta'sirini o'lchash uchun o'zgaruvchilar kiritiladi.	Turli mintaqalar yoki shaharlar uchun vaqt o'tishi davomida aglomeratsiya natijasida o'zgaruvchilarning (masalan, samaradorlik, rentabellik) qanday ta'sir qilganini o'rganish. Bu model aglomeratsiya jarayonlarida vaqt o'tishi bilan o'zgarishlarni inobatga olishga yordam beradi, masalan, yangi transport infratuzilmasi yoki texnologik klasterlarning o'zgarishi.
3	Hajm farqlari (Difference-in-Differences)	Ushbu metod aglomeratsiya samarasi ta'sirini baholash uchun turli davrlar yoki holatlar orasidagi o'zgarishlarni tahlil qiladi. Bu yondashuvda ma'lum bir davrda yoki voqea oldidan va keyingi davrdagi o'zgarishlarni o'rganib chiqiladi. Masalan, katta korxonalar yoki infratuzilma loyihasi ishga tushirilganidan oldin va keyingi o'zgarishlarni tahlil qilish.	Aglomeratsiya samarasi yangi infratuzilma yoki ishlab chiqarish ob'ektlari yaratilganidan so'ng qaysi darajada oshgani va boshqa hududlar bilan solishtirish orqali o'lchanadi.

4. Xulosa va takliflar.

Aglomeratsiya samarasi mintaqalar iqtisodiyotini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu tushuncha, iqtisodiy faoliyatning muayyan hududlarda jamlanishi natijasida vujudga keladigan ijobiy ta'sirlarni ifodalaydi. U quyidagi yo'nalishlarda mintaqalarning iqtisodiy o'sishini tezlashtirishi mumkin:

Bozorning kengayishi: Aholining zich jamlanishi talabni oshiradi va iste'molchilar uchun ko'proq tanlov imkonini yaratadi. Shuningdek, biznes uchun mijozlar bazasi kengayib, bozordagi raqobat oshadi, bu esa mahsulot va xizmatlar sifatini yaxshilaydi.

Innovatsiyalar va bilimlar almashinuvi: Yirik shaharlar va sanoat markazlarida turli sohalar bo'yicha bilimlar va tajribalar tezroq almashinadi. Aglomeratsiyaga yaqin hududlar bilim va innovatsiyalarning markaziga aylanadi, bu yangi texnologiyalar va ish usullarini joriy qilishni tezlashtiradi.

Mehnat bozorining diversifikatsiyasi: Aholi zichligi yuqori bo'lgan hududlarda mehnat bozori kengroq bo'ladi, bu esa ixtisoslashgan ishchi kuchini jalb qilish imkonini oshiradi. Bu esa o'z navbatida iqtisodiy samaradorlikni oshiradi va korxonalar uchun sifatli kadrlarni topishni osonlashtiradi.

Ijtimoiy infratuzilmalar rivoji: Aglomeratsiyaga yaqin bo'lgan hududlar odatda yaxshi rivojlangan ta'lim, sog'liqni saqlash va madaniy xizmatlar bilan ta'minlangan bo'ladi. Bu omillar mintaqada istiqomat qilayotgan ishchi kuchining malakasini oshirish va unumdorligini ta'minlashda katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. A General Theory Relating to Industrial Location, Market Areas, Land Use, Trade, and Urban Structure by Walter Isard published jointly BY The Technology Press of Massachusetts Institute of Technology and John Wiley & Sons, Inc., New York, 1956.
2. Isard, W. (1969). General theory: Social, political, economic, and regional with particular reference to decision-making analysis. Cambridge, MA: The MIT Press.
3. Regional Economic Prospects in the EBRD Regions Taming inflation May 2024.